COȘERIU, Eugeniu, 2011, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, traducere de Eugen Munteanu şi Mădălina Ungureanu, Editura Humanitas, Bucureşti.
HUMBOLDT, Wilhelm von, 1935/1984, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts, Berlin,* 1935, fragmente traduse în limba română în *Teorie și metodă în lingvistica din secolul al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea. Texte comentate*, Universitatea din București.
HUMBOLDT, Wilhelm von, 2008, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, Editura Humanitas, București, traducere în limba română de Eugen Munteanu.

DE LA O *MOLDOVĂ SOCIALISTĂ* LA O *MOLDOVĂ SUVERANĂ*

Liliana BOTNARI
Institutul de Filologie Română „B. P. Hasdeu”,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract*: In this article, based on the information from the archives and the mass-media sources of that time, it is examined the functioning of the Romanian language in the conditions of the transition from the communist postwar politics ans socialist regime to a new period – of the „national renaissance”.*
Keywords*: language functioning, Romanian language, Moldovian language, wooden language, ideology*

În condițiile politice și geopolitice existente imediat după 1944, programul comunist postbelic avea trasate obiective fixe: de a reconstrui societatea, de a o educa conform propriilor doctrine și lozinci, de a asigura pacea, de a substitui „capitalismul libertin” prin o restructurare social-economică sovietică mai eficientă, aptă să urmeze crezul comunist și să renunțe la convingerile anterioare, înregimentând astfel teritoriul basarabean în noua societate.

Injoncțiunea sovietică și-a lăsat amprenta, bineînțeles, asupra culturii, limbii și conștiinței identitare a poporului român din Basarabia, „limba moldovenească”, limba noastră sau limba națională fiind încă niște substituenți ai glotonimului „limbă română”.

Ilustrul lingvist Eugeniu Coșeriu menționează în acest sens: „Există două tipuri de moldovenism. Mai întâi, un moldovenism în cadrul românismului, un moldovenism care nu se opune românismului, ci este o formă a românismului. Şi există un alt tip de moldovenism, un moldovenism opus românismului, cel care se afirmă pe o identitate arbitrară, moldovenească, la acelaşi nivel cu identitatea românească şi opune identitatea moldovenească acestei identităţi româneşti” (Coşeriu, 2013). Lingvistul susține că cel din urmă moldovenism este, la rândul lui, de două tipuri: un moldovenism „naiv şi nevinovat al celor care, orbiţi de o propagandă îndelungată, orbiţi de tot ce li s-a opus şi de tot ceea ce li s-a ascuns timp de şaizeci de ani, cred că nu sunt români, cred că vorbesc altă limbă şi îţi spun cu foarte multă inocenţă, vorbindu-ţi aşa cum vorbesc eu acuma, că ei nu ştiu româneşte, că vorbesc numai pe moldoveneşte” și un alt tip – cel „vinovat şi mincinos”, care „în mod conştient cultivă dezbinarea, ura împotriva a tot ceea ce e românesc şi care încearcă, cu argumentele cele mai absurde, să afirme o identitate moldovenească opusă identităţii româneşti” (ibidem). Crearea unei „limbi moldovenești”, cu noi reguli gramaticale și cu un lexic axat pe graiul popular, s-a produs în scopul delimitării identității moldovenești de cea română, insistându-se pe teoria că acestea sunt distincte și au evoluții separate.

„Limba moldovenească” constituia, de fapt, o expresie a pretențiilor teritoriale sovietice față de România, o încercare de a îndreptăți viitoarea ocupație a Basarabiei, autoritățile sovietice promovând ideea deosebirii fundamentale dintre băștinașii de la est de Prut și românii din România, urmărind să înlocuiască identitatea românească cu așa-zisa identitate moldovenească. Referindu-se la motivele reale ale apariției glotonimului „limbă moldovenească”, I. Vintilă-Rădulescu constată:

„Argumentele au fost însă în primul rând nu de ordin lingvistic intern – cum ar fi fost necesar din punct de vedere ştiinţific, dar nu era posibil, deoarece realitatea nu o permitea –, ci de ordin extralingvistic: evoluţia în condiţii specifice, de izolare faţă de restul comunităţii româneşti" (Vintilă-Rădulescu, 2003: 114). Aşadar, glotopolitica adoptată a cauzat bifurcarea limbii române, şi aici avem în vedere divizarea nu în două limbi diferite şi de sine stătătoare: limba română şi „limba moldovenească", ci în două evoluţii diferite, or, limba română din România şi-a urmat cursul firesc, dezvoltându-se, cizelându-se şi fixându-şi normele literare reglementate pe parcursul anilor, pe când în Republica Moldova, limba română, varianta literară, trece într-o etapă de stagnare. Însă această stagnare, considera E. Coşeriu (2007, p. 28), a fost una mai mult cantitativă – privind numărul vorbitorilor care o cunoşteau şi o cultivau – decât „calitativă" ori structurală, căci două limbi sunt diferite atunci când normele literare, gramaticile sunt diferite.

În alte rânduri (Botnari, 2019) am cercetat particularităţile fonetice, morfosintactice şi lexicale ale limbii de lemn din perioada regimului comunist, identificând indicii de variaţie ai acesteia în funcţie de dimensiunile variaţionale şi determinând gradul de alterare a limbii de pe teritoriul R.S.S.M., presiunile la care a fost supusă limbă română pentru a fi „moldovenizată". Corpusul de referinţă pe baza căruia s-a constituit cercetarea a cuprins unele manuale de gramatică elaborate pe teritoriul basarabean în perioada 1944-1989, precum şi cotidianele mai populare din aceeaşi perioadă – *Moldova socialistă, Scânteia leninistă, Tineretul Moldovei* ş. a. Drept rezultat al cercetărilor întreprinse, am identificat o limbă de lemn, clişeizată, supusă cenzurii şi „cosmetizată" cu inovaţii lexicale create în baza limbii ruse, care erau infiltrate conştient pentru a motiva glotonimul „moldovenească" şi pentru a o diferenţia de româna de peste Prut.

Analiza lexico-semantică a titlurilor şi a subtitlurilor din presa sovietică ne-a permis să identificăm un vocabular care cuprinde un inventar considerabil de arhaisme, de împrumuturi din rusă, de calchieri lexicale, gramaticale sau semantice, în diverse construcţii tautologice şi pleonastice, în comparaţii şi metafore, în hiperbolizări şi formaţiuni antitetice etc. Varietatea lexicală a presei cotidianelor *Moldova socialistă* şi *Tineretul Moldovei* numără termeni care corespund unor concepte social-politice ale vremii, un lexic specific perioadei sovietice, care în uzul actual al limbii au fost înlocuite corespunzător cu echivalentele româneşti. Prin urmare, am enumerat drept **indici ai diacroniei** şi **ai diatopiei** presei periodice din 1946-1965: prezenţa abuzivă a cuvintelor învechite, a arhaismelor sau a rusismelor: *peatiletcă, voczal, temp, oloi, remont, prezident, norodnic, tovarăş, totunional, colhoz, slobozâre, trudozî, călcare, zablă, zvenie, pud* ş. a. Unităţile lexicale, precum: *soviet, colhoz, pionier, ocrug, comsomol* etc., termeni ce se refereau la realităţi cu specific istorico-politic, la administraţia de stat sau la cea economică a uniunii sovietice, au căpătat funcţii evocative, devenind, de asemenea, **indici diacronici** sau **diatopici**, care ne permit să identificăm un text sau un context semantic aparţinând limbii române din perioada socialismului sovietic sau graiului moldovenesc de pe teritoriul Republicii Moldova. Evident, unităţile lexicale livreşti sau savante, dar şi cuvintele neologice aproape lipsesc în presa periodică din 1946, iar în cotidianele din 1965-1976 sunt atestate cu o frecvenţă extrem de redusă: *principialitate, cincinal, mobilizator, multinaţional*. Analizând inventarul de termeni arhaici sau al celor împrumutaţi din rusă, depistaţi în cotidianul din 1965, observăm că acesta este mult mai redus decât cel din 1946, fapt ce denotă că „limba moldovenească" cunoştea totuşi o evoluţie, o dezvoltare infimă.

Din perspectiva **varietăţii diastratice**, atestăm utilizarea în exces şi repetată a termenilor tehnico-ştiinţifici, ceea ce constituie o consecinţă a insistării asupra etapei de „evoluţie şi progres", a unităţilor care se referă la diverse domenii din viaţa cotidiană şi materială a omului sovietic, dar şi la activităţile partidului şi puterii sovietice. Efectuând o clasificare tematică, substantivele din discursurile analizate, care, de cele mai multe ori, sunt substantive abstracte, se referă la: relaţii şi acţiuni umane, realităţi sociale şi ideologice, ocupaţii umane şi de partid, planuri şi realizări etc.: *plan, restabilire, dizvoltare, sarcini, peatiletcă, industrie, transport, orânduealâ, norod, muncă, năzuinţă* ş. a. Cuvinte ca *dezvoltare, progres, zidire, creştere* formează o paradigmă lexicală, termenii respectivi repetându-se periodic în text, în aceleaşi circumstanţe semantice, redând aceeaşi idee, cu o variaţie lexicală uşoară şi redundantă.

Analizând limba presei cotidianului *Moldova socialistă*, prin prisma titlurilor și a articolelor de pe primele pagini, după 1989, am reușit să observăm conturându-se două realități lingvistice diametral opuse: limba regimului socialist și limba „renașterii naționale".

O primă și cea mai vizibilă diferență o distingem în denumirea propriu-zisă a ziarului, astfel, din 1990 *Moldova socialistă*, organ de presă al Partidului Comunist, instrumentul de promovare a doctrinelor politice, devine *Moldova suverană*, cotidianul trecând printr-o suită de transformări, printr-o tranziție lentă la noile realități sociale și politice. Prin metamorfoze similare au trecut și cotidianele *Scânteia leninistă*, redenumit în *Noi,* și *Tineretul Moldovei* – în *Florile Dalbe,* schimbare realizată pentru a marca ruptura totală de trecut.

Dacă până acum presa se afla sub patentul doctrinar al regimului sovieto-comunist, din 1990, aceasta ia un nou vector, clișeele comuniste și sovietice dispar treptat, fiind substituite cu alte expresii lexicale, inovații pe atunci, care, în timp, se clișeizează: *Numai de pe* ***pozițiile adevărului****. În numărul de azi oferim cuvântul cititorului* (*Moldova Suverană*, 5 mai 1990, Nr. 104); ***Să urmăm adevărul*** *și marele legi pe care le-a întocmit prin veacuri omenirea* (*Moldova Suverană*, 24 octombrie 1992, Nr. 155); ***Conștiința națională****: căutări și tentații* (*Moldova Suverană*, 16 iunie 1990, Nr. 138); *Demoldovenizare sau…* ***mancurtizare****? (Moldova Suverană*, 13 octombrie 1992, Nr. 148); „*În* ***zona rublei*** *nu vom fi* ***stat suveran***" (*Moldova Suverană*, 10 noiembrie 1992, Nr. 164); *Din* ***zona copeicii*** *–* *în* ***zona… leului*** (*Moldova Suverană*, 3 decembrie 1992, Nr. 178); *Prin pauperizare spre* ***privatizare*** (*Moldova Suverană*, 21 noiembrie 1992, Nr. 171); *Programul* ***privatizării*** (*Moldova Suverană*, 3 decembrie 1992, Nr. 178).

Astfel, problemele și conceptele care până acum erau tabuizate se descătușează de restricțiile impuse, invadând presa și ilustrând preocupările esențiale ale noii perioade, prin transformări și restructurări diametral opuse celor de până acum, prin termeni care devin uzuali odată cu evoluția economică și progresul tehnologic, prin alte binoame antitetice: ***zona rublei/zona copeicii*** *versus* ***stat suveran/zona leului***, prin redarea altei realități sociale, ce se axa pe *adevăr*, *renaștere a conștiinței*, *independență*.

Totuși, la începutul anilor 1990, chiar și în 1992, unele structuri-clișeu ale perioadei sovietice încă mai persistă – operatorul modal *trebuie* se mai regăsește în titlurile și articolele ziarelor: *Datoriile* ***trebuie*** *achitate mai ales că au fost făcute în detrimentul unui sat întreg* (*Moldova Suverană*, 24 octombrie 1992, Nr. 155); structurile impersonale: *Prin fapte concrete* ***se asigură*** *belșugul* (*Moldova Suverană*, 24 iunie 1990, Nr. 145); ***Se impune*** *perfecționarea legislației* (*Moldova Suverană*, 1 octombrie 1992, Nr. 142); pronumele colectiv „noi", prin care autorul se identifică cu masele: ***Să fim ascultați*** *și* ***noi***; *Epicentrul restructurării e-n rațiunea* ***noastră*** (*Moldova Suverană*, 15 mai 1990, Nr. 113); *Ce* ***ne doare****, ce* ***ne frământă****. Tricolorului – loc de cinste* (*Moldova Suverană*, 12 iunie 1990, Nr. 135); ***Să trăim*** *mai demn, mai bine. Prin fapte concrete se asigură belșugul* (*Moldova Suverană*, 24 iunie 1990, Nr. 145); utilizarea superlativului: ***Mai multă*** *bunătate sufletească* (*Moldova Suverană*, 8 mai 1990, Nr. 106).

Spre deosebire de **limba de lemn** a anilor '44-'89, în care societatea comunistă și socialistă era ideală, reprezentând autoritatea superioară, exemplară, demagogică, în care discursurile ideologice erau publicate fără a fi semnate de vreun autor, în textele din 1992, autorii își scriu numele sub propriile texte, pun la îndoială corectitudinea unor decizii de stat și capătă curaj în a-și exprima ideile reformatoare, o mare parte a articolelor fiind adresate mai mult organelor de conducere, decât maselor, șocând prin prezentarea realității dure, prin adresarea unor întrebări „incomode", printr-o catenă de titluri satirice sau eufemisme utilizate intenționat, conștient pentru a reliefa semnificația urmărită: *Vremuri care ne mai dor. Pâine multă tuturor!* (*Moldova Suverană*, 24 iunie 1990, Nr. 145) – autorul se referă exact la acele titluri care îndemnau spre „mai mult", spre muncă asiduă și continuă, spre împlinirea planului de cinci ani etc.; *Destinul cărei broaște ni-l alegem? Apa noastră cea de toate zilele* (*Moldova Suverană*, 4 iunie 1992, Nr. 75); *„Îngeri" cu colții de fiară* (*Moldova Suverană*, 25 iunie 1992, Nr. 88); *În fruntea cozii* (*Moldova Suverană*, 20 mai 1992, Nr. 66); *Moravuri vechi, năravuri noi…* (*Moldova Suverană*, 14 ianuarie 1992, Nr. 6), *Programe noi pentru… atitudini vechi* (*Moldova Suverană*, 12 noiembrie 1992, Nr. 166), prin care se evocă trecutul sovietic

și opoziția dintre acea „lume nouă" versus „lumea veche"; *Sărbătoarea dogmelor răsuflate* (*Moldova Suverană*, 30 iunie 1990, Nr. 150) – prin adjectivul „răsuflat", ce apare în DEX cu mențiunea stilistică *fam.*, autorul Ion Sofronie se referă la un miting ce a avut loc în data de 28 februarie 1992 la Tighina, unde „s-a repetat dogma stalinistă", adică s-a sărbătorit „jubileul de 50 ani din ziua reunirii Basarabiei… cu Patria Sovietică"; jurnalistul, prin intermediul unui lexic variat, prin comparații – „adevăr ca un os în gît", prin unele elemente de factură populară sau prin utilizarea ghilimelelor, mărci suprasegmentale ale ironiei, prin care se face aluzie la inversul termenului: *au vorbit în limba „oficială" a uniunii R.S.S.*, *aviz calificat ca o „comandă socială" a F.P.M.*, *„Internaționaliștii" nu pot să nu ponegrească pe vreunul din liderii poporului nostru*, *scopul final al „eliberatorilor"* blamează crimele comise de fostul regim și anume: „omoruri în masă, deportări, foamete organizată", spunând lucrurilor pe nume și renunțând la cenzură.

Din perspectiva celor menționate mai sus, remarcăm că „limba moldovenească" se descătușează de limitele impuse până acum, nivelul lexical cuprinzând un spectru larg de cuvinte atât marcate stilistic: cuvinte populare, arhaice, argotisme sau familiare, cât și unele neologisme pentru acea perioadă, mai ales substantive abstracte și adjective: ***epicentru*** – *Epicentrul restructurării e-n rațiunea noastră (Moldova Suverană,* 15 mai 1990, Nr. 113), ***deficit*** – *Deficitul e la cota critică* (*Moldova Suverană*, 3 octombrie 1992, Nr. 143), ***invincibil*** – *Forța invincibilă a națiunii* (*Moldova Suverană*, 10 octombrie 1992, Nr. 147), ***mancurtizare*** – *Demoldovenizare sau… mancurtizare?* (*Moldova Suverană*, 13 octombrie 1992, Nr. 148), ***panaceu*** – *Atestarea: panaceu sau tentativă de supunere a cadrelor didactice*? (*Moldova Suverană*, 14 octombrie 1992, Nr. 149), ***detriment*** – *Datoriile trebuie achitate mai ales că au fost făcute în detrimentul unui sat întreg* (*Moldova Suverană*, 24 octombrie 1992, Nr. 155), ***criobiologie*** – *Criobiologia – o nouă direcție în știință* (*Moldova Suverană*, 27 octombrie 1992, Nr. 156), ***pauperizare*** – *Prin pauperizare spre privatizare* (*Moldova Suverană*, 21 noiembrie 1992, Nr. 171), ***monopolism*** – *Monopolismul ecologic este inadmisibil* (*Moldova Suverană*, 4 iunie 1992, Nr. 75). Astfel, autorii *Moldovei suverane* renunță la o bună parte a construcțiilor lexicale-stereotip și la ideologia partidului, ce reprezenta „crezul" societății sau le utilizează doar cu intenția de evocare, de ironizare a acelor principii.

În concluzie, voiajând printre titlurile cotidianelor presei de după '90, am remarcat caracterul permeabil al limbajului acestora: accesul facil al unor termeni din diverse registre ale limbii – vocabularul familiar sau popular poate împrumuta unele lexeme limbajului presei sau unele elemente de jargon pot să se manifeste cu ușurință în varianta scrisă a mass-mediei. Acest fenomen poate fi explicat prin tendința spre deschidere a autorilor articolelor și materialelor tipărite, spre debarasarea de „ce a fost", de interdicțiile impuse și de compromisurile acceptate și implementarea „noului", a inovațiilor lexicale, utilizate în funcție de sferele de interes specifice perioadei. Considerăm că, în lumina celor expuse, „limba moldovenească" este o varietate a limbii române, care pe parcursul îndelungatei perioade de dominaţie rusească, sovietică, a suferit anumite alteraţii (aici ne referim la vorbirea populară) în lexic şi sintaxă, numeroase calchieri din limba rusă, din cauza degradării voite şi bine gestionate, din cauza diminuării importanței limbii române. Totuși, așa-zisa „limbă moldovenească" rămâne a fi aceeași limbă română, care, după perioada de tranziție, și-a reluat vectorul român, racordându-se la normele limbii române de peste Prut. Or, o limbă, pe lângă variabilitatea sa în timp (în diacronie), prin intermediul normelor, dă dovadă şi de un caracter fix, fiind însoţită şi de un atribut al invariabilităţii, care îi asigură continuitatea şi posibilitatea de a rămâne mereu aceeaşi limbă, de a fi înţeleasă peste secole, de a-şi conserva caracterul unitar.

Bibliografie:

COȘERIU, Eugeniu, 2007, „Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente. Ediția a II-a". Selecţ. şi pref.: Al. BANTOŞ, in: *Limba Română*. Chișinău, p. 28.

COŞERIU, Eugeniu, 2013, „... Moldovenismul... nu se opune românismului, ci este o formă a lui... „, in: *Limba română*, anul XXIII, nr. 5-6, Chişinău. Disponibil: http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=2277 [citat 20.09.2020].